

УДК 336.71

Самофалов Л. П.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Самофалов О. Л.,

кандидат юридичних наук, начальник коледжу,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КОШТІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

У статті розглянуто питання стосовно поняття легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Проаналізовано різні наукові та правові підходи, що стосуються вказаної проблеми. Легалізація («відмивання») доходів, одержаних незаконним шляхом – умисне діяння щодо надання законного виду користування, володіння або розпорядження доходами, отриманими завідомо незаконним шляхом.

Метою публікації є поглиблення знань про «відмивання» «брудних» коштів та вироблення рекомендацій, спрямованих на розробку відповідних методик та вдосконалення нормативних актів у сфері протидії цьому соціальному злу.

Ключові слова: легалізація, «брудні» кошти, криміналізація економіки, злочинні доходи, конвенція, фінансово-кредитна система.

Постановка проблеми. Світове співтовариство гостро усвідомлюючи свою вразливість перед організованою злочинністю, яка має міжнародний транснаціональний характер, вживає рішучих заходів, спрямованих на боротьбу з цим злом. Питання боротьби з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, диктується необхідністю недопущення фінансування різних форм організованої злочинності, ліквідації її економічного підґрунтя, для вчинення таких злочинів, як тероризм, захоплення заручників, підкупу державних чиновників та ін., з чим в останні десятиліття, а особливо роки, зіткнулось багато держав світу. Крім того, проникнення злочинних доходів у легальну економіку веде її до криміналізації, підриву державно-правового порядку й авторитету на міжнародному рівні.

Аналіз наукової літератури показує, що питання боротьби з легалізацією «брудних» грошей досліджувались у роботах таких вчених, як В. Т. Білоус, Т. М. Бірюков, О. Ф. Долженков,

В. П. Корж, О. В. Київець, М. В. Корнієнко, В. В. Лисенко, М. І. Мельник, В. М. Попович, М. В. Попович, Ф. П. Шульженко, М. І. Хавронюк та багатьох зарубіжних учених.

Формування цілей. Мета роботи полягає у поглибленні знань про поняття легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, вироблення рекомендацій, спрямованих на розробку відповідних методів та вдосконаленню нормативних актів у сфері протидії соціальному злу.

Виклад основного матеріалу. Проблема боротьби з легалізацією активів є одним із напрямів діяльності органів, які протидіють корупції в Україні. Легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, є предметом уваги правоохоронних органів країн Європи та Америки. Криміналізація економіки, розкрадання бюджетних коштів, відсутність протягом багатьох років законодавства, яке давало б змогу вести ефективну боротьбу зі злочинами вказаного спрямування та спеціалізованого державного органу, сприяло легалізації грошей, одержаних злочинним шляхом. Необхідно додати, що легалізація злочинних доходів в Україні веде до зниження ефективності реформ, створює великі труднощі і перешкоди інвестиціям. Водночас це сприяє криміналізації економіки, проникнення в неї організованої злочинності.

Суспільна небезпека легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, полягає у заподіянні значної шкоди легальній економічній діяльності, створення матеріального підґрунтя організованій злочинності, дестабілізації функціонування фінансово-кредитної системи, зниження рівня довіри до неї, посилення інфляційних процесів та знецінення національної грошової одиниці, посилення недобросовісної конкуренції та майнового розшарування суспільства, погіршення міжнародного іміджу України.

Внаслідок відмивання «брудних» коштів суб'єкти господарювання, які не мають злочинного фінансування, не витримують конкуренції і витісняються з ринку фірмами, діяльність яких є нібито законною, а насправді базується на фінансах злочинного походження.

Завдяки вливанню в економіку доходів, одержаних злочинним шляхом, лінія розмежування між легітимним і кримінальним біз-

несом втрачає чіткість. Відбувається криміналізація підприємництва, яке починає «грати» за правилами злочинного світу. Зарубіжні фахівці відзначають, що в результаті «відмивання» легальних доходів корпорації можуть потрапити під вплив багатонаціональних об'єднань, які фінансуються за рахунок неоподатковуваних і непідзвітних кримінальних джерел, з тим, щоб «для вирівнювання правил гри» перші змінили свою ділову практику [1, с. 4].

Ознайомлення з поняттям «легалізація» (відмивання) «брудних» коштів вказує на те, що необхідно розглянути його складові та в цілому, з точки зору лінгвістики та етимології міжнародного законодавства, конкретних законів, кодифікованого законодавства і думок учених.

На перший погляд, слова «відмивання» і «легалізація» з урахуванням дефініції, що нас цікавить «стоять» поряд, дуже близькі за значенням, тобто є синонімами.

З точки зору етимології, легалізація – слово латинського походження, дозвіл діяльності якої-небудь організації, її узаконення, надання юридичної сили якомусь акту, дії [2, с. 63].

Легалізація – переведення у загальний (легальний) статус когось-небудь або щось-небудь.

Легалізація («відмивання») доходу (злочинного) – надання в будь-якій формі доходам, одержаних у результаті злочинної діяльності, видимості злочинного походження і тим самим укріплення їх законного походження [3, с. 72–73].)

Учені-юристи, визначаючи поняття «відмивання коштів», спираються на визначення доходів, яке було надано у Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (1990), відповідно до якого під «доходами» розуміється будь-яка економічна вигода, отримана злочинним шляхом. Вона може складатись з матеріальної власності чи власності, вираженої в правах, рухомого чи нерухомого майна і правових документів, які підтверджують право та власність чи частку в ній [4, с. 52].

Корнієнко М. В. у своїй роботі «Протидія органів внутрішніх справ легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом» пише, що термін «відмивання» грошей (*money laundering*) прийшов з практики Чикагських гангстерів 20-х рр. ХХ століття (Аль Капо-

не і йому подібні). З метою надання загального вигляду прибуткам і готівці від нелегального продажу горілки під час «сухого» закону, азартних ігор, рекету гангстери придбали пральні, в яких пральні автомати вмикалися за допомогою дріб'язку і шляхом зміщування трудових копійчин і «брудних» грошей маскували справжнє джерело останніх. Термін «відмивання» грошей означає процес перетворення нелегально одержаних грошей у легальні [5, с. 6].

Болотських Б. С. констатує, що вперше термін «відмивання грошей» з'явився на сторінках у 1973 році у зв'язку з ім'ям президента США Річарда Ніксона і «уотергейтським» процесом.

У кінці лютого 1972 року Ніксон зробив перші кроки щодо переобрання на посаду президента. Для цього ним був створений спеціальний комітет стосовно переобрання, однак реальна кампанія розпочалася приблизно за рік до цього, поки один із його партнерів – Джордж Мітчел – і колишній тоді міністр фінансів США Моріс Стенс почали таємно створювати фінансову базу майбутньої виборчої компанії. Саме тоді до них стали буквально потоками зливатися анонімні пожертвування, що заборонено законом, які потім через підставні фірми були перераховані в комітет щодо переобрання як офіційні платежі.

Анонімний характер пожертвувань, їх перерахування через підставні фірми (фактично легалізація в її сьогоденному розумінні), з'ясувався пізніше, після злому штабу Національного комітету Демократичної партії в готелі «Уотергейт», а сама технологія і отримала назву «відмивання грошей». Слід зазначити, що «уотергейтський» скандал з'явився першим широковідомим, але далеко не єдиним подібним фактом [6, с. 57].

Поняття «відмивання» грошей надійно увійшло у повсякденний обіг з 1980-х рр., а саме з того моменту, коли зарубіжні засоби масової інформації почали приділяти особливу увагу незаконному обігу наркотиків і значним сумах коштів, які отримуються наркоділками від торгівлі наркотичними речовинами.

За попередніми підрахунками міжнародних експертів, це сотні мільярдів доларів США на рік, які у різний спосіб запроваджуються до легального обігу з метою приховування їх злочин-

ного походження і подальшого повернення у світові економічні та фінансові системи. Легалізація грошових коштів чи іншого майна, одержаних злочинним шляхом, дуже часто ніщо інше, як засіб накопичення первинного капіталу. Сутність останнього – виведення грошових коштів («брудних коштів») зі сфери тіньового капіталу у сферу законного його обігу. Тобто фактичне надання грошовим коштам чи будь-якому майну статусу законної власності певної юридичної чи фізичної особи. І, як наслідок, за допомогою незаконної фінансової операції приховується справжнє походження та, у деяких випадках, справжній власник грошей чи майна [7, с. 20].

Корнієнко М. В. у своєму дослідженні вказує на низку підходів до визначення «відмивання», основні з яких наступні. Так, президентська комісія США з протидії організованій злочинності у 1984 році використала таке формулювання: відмивання грошей – процес, за допомогою якого приховується існування, незаконне походження чи незаконне використання доходів і потім ці доходи маскуються таким чином, щоб здавалися такими, що мають законне походження.

У міжнародному праві визначення легалізації («відмивання») доходів від злочинної діяльності було подано у Віденській конвенції ООН «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин» від 19 грудня 1988 р., яка значно вплинула на розвиток відповідного законодавства західних країн.

Конвенція Ради Європи «Про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів злочинної діяльності» від 8 листопада 1990 р. № 141 визнала злочинні дії, пов'язані з «відмиванням» грошей, одержаних не тільки від наркобізнесу, але й від інших видів злочинної діяльності. Стаття 6 Конвенції визначає перелік правопорушень, пов'язаних з «відмиванням брудних грошей» [5, с. 7].

У цій статті зазначається:

1. Кожна сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для того, щоб дії, вчинені на вмісно, розглядалися внутрішнім законодавством як злочин, а саме:

а) перетворення або передача власності, усвідомлюючи, що така власність є доходом, з метою приховування або маскуванню незаконного походження власності або з метою сприяння будь-якій особі, замішаній у вчиненні предикатного злочину, уникнути правових наслідків її дій;

б) приховування або маскуванню справжнього характеру, джерело, місце знаходження, стану, переміщення, прав стосовно власності або володіння нею, усвідомлюючи, що така власність є доходом, і з урахуванням її конституційних принципів і фундаментальних засад її правової системи;

с) набуття, володіння або використання власності, усвідомлення під час отримання, що така власність була доходом;

д) участь у вчиненні, об'єднання або змова з метою вчинення, замах на вчинення, підсобництво, підмова, сприяння і поради щодо вчинення будь-якого із злочинців, визначених до цієї статті [4, с. 54].

Як впливає з положень вказаної конвенції і рекомендацій Спеціальної фінансової комісії з проблем «відмивання» грошей, «відмивання» коштів та іншого майна – це процес, у ході якого кошти, одержані в результаті незаконної діяльності, тобто різних правопорушень, розміщуються чи переводяться іншим способом, надходять через фінансово-кредитну систему (банки, інші фінансові інститути), або на них (замість них), здобувається інше майно, або вони іншим способом використовуються в економічній діяльності й у результаті повертаються власнику у «відтвореному» вигляді для створення видимості законності одержаних доходів, приховання особи, що ініціювала такі дії і (чи) отримала доходи, а також протизаконності джерел цих засобів [5, с. 10].

У визначенні поняття «відмивання коштів нажитих злочинним шляхом», на нашу думку, велику роль зіграв також перший звіт FATF (лютий 1990 р.), у якому було запроваджено 40 рекомендацій по боротьбі з «відмиванням» грошей [4, с. 173–183]. Ця неурядова організація була створена в 1989 році з ініціативи Великої сімки у Парижі з метою об'єднання зусиль країн у боротьбі з «відмиванням» грошей.

Згідно з рекомендаціями робоче визначення поняття «відмивання грошей» включає в себе такі ключові ознаки:

- конверсія або передача майна (якщо відомо, що це майно отримане шляхом кримінального злочину), яка проводиться з метою приховування чи масштабування незаконного походження цього майна або сприяння якій-небудь особі, яка залучена до здійснення одного чи кількох подібних злочинів, в ухиленні від юридичних наслідків її вчинків;

- утаювання чи маскуванню дійсного характеру, джерела, місця знаходження, розміщення майна чи права на майно, якщо відомо, що це майно отримане шляхом кримінального злочину;

- придбання, володіння чи використання майна, якщо в момент його придбання відомо, що це майно отримане шляхом кримінального злочину чи завдяки співучасті в подібному злочині.

Становлення поняття легалізація («відмивання») доходів, одержаних злочинним шляхом, відбувається і в країнах колишнього СРСР. Так, у Модельному законі «Про протидію легалізації («відмивання») доходів, одержаних злочинним шляхом» на Міжпарламентській Асамблеї країн СНД, яка проходила в грудні 1998 року, було надано чітке визначення цього поняття.

Легалізація («відмивання») доходів, одержаних незаконним шляхом – умисне діяння щодо надання законного виду користування, володіння або розпорядженню доходами, отриманими за відомо незаконним шляхом.

У цьому контексті питання про «відмивання брудних коштів» є актуальним для України. За підрахунками експертів 55 % українського валового внутрішнього прибутку виробляється в тіні. Це позбавляє бюджет коштів на фінансування соціальних потреб, підтримку вчителів, медиків, пенсіонерів, армії. У країнах Балтії, наприклад, 43 % ВВП розподіляється через бюджет, у Польщі – 49 %, а в Україні через публічні фінанси розподіляється тільки 23–29 % внутрішнього валового прибутку.

Треба зазначити, що для зміцнення рівня своєї економіки Україна використала такі інструменти:

- удосконалення чинного законодавства;
- лібералізація правового поля для підприємців;
- зниження рівня (з 42,4 % у 1997 р. до 2,3 % 2003 р.) бартерних операцій;

- підвищення якості використання бюджетних коштів [8, с. 194];

У цьому напрямі Україною прийнято низку законів та інших нормативних документів, зокрема, Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних незаконним шляхом» від 28 листопада 2002 року, Закон «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року. В останньому є таке визначення: «Легалізація грошей, одержаних злочинним шляхом, вважається внесення на рахунок грошей чи іншого майна, здобутих з порушенням вимог законодавства України, або переказ таких коштів чи майна через банківську систему України з метою приховування джерел їх походження чи створення видимості їх легальності» [9].

Кримінальне законодавство України (ст. 209 ККУ) визначає такі ознаки:

- вчинення фінансової операції чи укладення угоди з коштами або іншим майном, одержаним внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів;

- вчинення дій, спрямованих на приховування чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна, чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місце знаходження, переміщення;

- набуття володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів.

Слід зазначити, що санкції цієї статті досить суворі, але незважаючи на значну криміналізацію економіки, до відповідальності за статтею 209 ККУ притягуються одиниці, про що свідчить статистика.

Висновки. Підбиваючи підсумки викладеного, можна стверджувати, що:

- світова спільнота, її державні структури зацікавлені у прозорості економічних відносин та протидії нелегальному злочинному бізнесу;

- поняття «відмивання» грошей необхідно розглядати як у широкому, так і вузькому розумінні. У широкому «відмивання» «брудних» грошей – це сукупність методів, прийомів, способів або процедур, що дозволяють отримати кошти від незаконної діяльності, переводити їх в інші активи з метою приховування істинного походження, справжніх власників або інших аспектів, які б могли свідчити про порушення законодавства;

- у вузькому значенні – це діяння, пов'язані з переведенням доходів, одержаних від злочинної діяльності (а у деяких країнах – протиправної), у легальну сферу обігу, і за які національне та міжнародне законодавство передбачає кримінальну або інші види відповідальності.

Список використаних джерел

1. Дуров О., Мельник М., Хавронюк М. Протидія відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом: збірник нормативно-правових-актів, міжнародних документів, коментарі, Київ: Атіка, 2003. 256 с.

2. Новий тлумачний словник української мови / укл.: Яременко В., Сліпушко О. Видання друге, виправлене. Київ: Аконіт, 1999. Т. 2. 912 с.

3. Краткая сыскная энциклопедия: Деятельность оперативно-розыскная, контрразведывательная, частная сыскная (детективная) / авт.-сост.: А. Ю. Шумилов. Москва: Издатель Шумилов М. М., 2000. 227 с.

4. Бережна Ю. О., Леута Л. П., Громова О. Й. Протидія відмиванню «брудних» коштів та фінансуванню тероризму: громадська підтримка та контроль: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 черв. 2003). Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2003. Т. 1. 373 с.

5. Корнієнко М. В. Протидія органів внутрішніх справ легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 228 с.

6. Борьба с отмыванием доходов от индустрии наркобизнеса в странах содружества / Болотский В. С., Волевод А. Г., Воронова Е. В. и др. Москва: Юрметинформ, 2001. 277 с.

7. Кримінальна ситуація, що склалася у сфері легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом. *Юридичний вісник України*. Київ, 2003. 207 с.

8. Предтеченский К. С. Правовые основы международного сотрудничества Российской Федерации по противодействию легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем. *Вестник Нижегородской академии МВД России*. 2012. № 20. С. 185–196.

9. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р. № 21. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 35. Ст. 282.

References

1. Durov, O., Melnyk, M. and Khavroniuk, M. (2003), *Counteraction to laundering of proceeds from crime*. Collection of regulatory legal acts, international documents, comments, Atika, Kyiv. 256 p.

2. *New vocabulary of Ukrainian language* (1999) / Yaremenko, V. and Slipushko, O. Second edition. Akonit, Kyiv. 912 p.

3. *Brief detective encyclopedia: Operational and searching, counterintelligence, private (detective) activity* (2000) / Shumilov, M. Moscow. 227 p.

4. "Counteracting to money laundering and terrorism financing: public support and control" (2003), *Collection of regulatory legal acts*, Additions to the materials of International Scientific and Practical Conference, Kyiv, 373 P.

5. Korniienko, M. V. (2002), *Counteraction of the Ministry of Internal Affairs to the legalization of the proceeds from crime*, Kyiv: National Academy of Internal Affairs of Ukraine. 228 p.

6. Fighting money laundering from the drug industry in the countries of Commonwealth, (2001) / Bolotskiy, V. S., Volevod, A. G., Voronova, Ye.V. and Kalachev, B. F. Yurmetinform, Moscow. 277 p.

7. Criminal situation in the field of legalization of proceeds from crime (2003), *Legal Bulletin of Ukraine*, Kyiv. 207 p.

8. Predtechenskiy, K. S. (2012), "Legal basis of international cooperation of Russian Federation on counteracting legalization (laundering) proceeds from crime", *Bulletin of Nizhny Novgorod Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia*, No. 20, pp.185–196.

9. On Banks and Banking Activities (2000), Law of Ukraine dated December 7, No. 21. *News of Verkhovna Rada of Ukraine*. No. 35, p. 282.

Samofalov L. P., Samofalov O. L.

TO THE QUESTION OF THE LEGALIZATION CONCEPT OF FUNDS RECEIVED BY CRIMINAL PROCEDURE

The world's community is aware of its vulnerability to organized crime, that has an international and transnational character, takes drastic actions to combat this evil. The issue of struggling with money laundering is caused by the necessity of preventing the financing of various forms of organized crime, the liquidation of its economic basis, for committing such crimes as terrorism, hostage-taking, bribery of state officials, etc.,. A lot of countries have been faced with these issues.

The problem of combating with the legalization of funds is one of the issues of anticorruption organizations in Ukraine. The legalization of funds received by criminal way is the subject of attention of law enforcement authorities in Europe and America. Criminalization of economy, the theft of budget funds, the lack of legislation that would enable the effective fight against the crimes of this direction and the specialized state body caused to the legalization of funds received by criminal way. We should add that the legalization of criminal incomes in Ukraine leads to a reduction in the efficiency of reforms, creates great difficulties and obstacles to investments. At the same time, it contributes to the criminalization of the economy, the penetration of organized crime in it.

The social danger of legalization (laundering) of the funds received by criminal law is that it can cause significant damage to legal economic activity, to create the material basis for organized crime, to destabilize the functioning of the financial and credit system, to decrease the level of trust in it, to intensify inflation processes and to devalue the national monetary unit, to strengthen unfair competition and property stratification of society, deterioration of the international image of Ukraine.

We can state that:

- The world community and its state structures are interested in transparency of economic relations and counteraction to illegal criminal business;

- The concept of "laundering" of money should be considered in the broad, and in the narrow sense. In the broad sense, "laundering" of dirty money is a set of methods, techniques, procedures that allow money to be obtained from illegal activities, transfer them to other assets in order to conceal the true origin, genuine owners or other aspects that could indicate a violation legislation;

- In the narrow sense it is the act connected with the transfer of funds received by criminal way (and in some countries, unlawful) to the legal sphere of circulation, and for which national and international law provides for criminal or other types of liability.

Key words: *legalization, "dirty" means, criminalization of the economy, criminal incomes, convention, financial and credit system.*